Eduskunnan valtiovarainvaliokunta

Asia: VNS 2/2025 vp Valtioneuvoston selonteko julkisen talouden suunnitelmasta vuosille 2026–2029
https://www.eduskunta.fi/pdf/VNS+2/2025

Teema: Hyvinvointialueiden talous

Sote-palvelujen nykytila hyvinvointialueilla

Talouden haasteista huolimatta hyvinvointialueet järjestävät sosiaali- ja terveydenhuollon väestön kannalta yhdenvertaisemmin ja lainmukaisemmin kuin aiemmin kuntien vastatessa sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä. Kiireelliseen ja päivystykselliseen hoitoon pääsy toimii kaikkialla Suomessa hyvin. Perusterveydenhuollon kiireettömän hoidon hoitoon pääsy (pth hoitotakuu) on nopeutunut sekä lääkärin että sairaanhoitajien ja terveydenhoitajien fyysisiin ja etävastaanottoihin. Henkilöstön saatavuus on alkanut parantua kesän 2024 jälkeen. Lääkäreitä ja muuta hoitohenkilöstöä on alkanut siirtyä voimakkaammin suoriin palvelussuhteisiin hyvinvointialueelle. Hyvinvointialueet ovat onnistuneet tuomaan perinteisen palvelutuotannon rinnalle ja osin sitä korvaamaan digitaalisia palveluita, jotka ovat parantaneet palveluiden saavutettavuutta.
Samanaikaisesti on kuitenkin sosiaali- ja terveyspalveluja, joiden järjestäminen ei toteudu lainmukaisesti kuten esimerkiksi mielenterveysongelmia kokevien ja päihteitä käyttävien lasten ja nuorten sosiaali- ja terveyspalvelut sekä kaiken ikäisten erikoissairaanhoidon kiireetön hoito suhteessa lainsäädännön määräaikoihin.

Taloustilanteessa merkittävää eroavaisuutta alueiden kesken

Alueiden taloudellinen eriytyminen on kiistatonta ja muutosohjelmien toimeenpanossa on merkittäviä alueittaisia eroja. Vuoden 2025 rahoituksen kasvusta merkittävä osa (1,4 mrd) muodostuu ensimmäistä kertaa tehtävästä jälkikäteistarkistuksesta. Alueiden välillä on merkittävää vaihtelua kustannusten muutoksessa vuosien 2024 ja 2025 välillä, tämä kielii eroista talousarvion laadinnan lähtökohtaoletuksissa. Talousarvioiden mukaan vuoden 2025 ylijäämä olisi noin 240 milj. euroa. Ylijäämää selittää rahoituksen tason selkeä nosto (+9,0 %, n. 2,2 mrd. euroa) sekä maltillinen kustannusten nousu (+2,8 % verrattuna vuoden 2024 tilinpäätösarvioihin). Jälkikäteistarkistuksen osuus rahoituksen kasvusta on 1,4 miljardia euroa.
Taloustilanteen paranemisesta on merkkejä, tilinpäätösarvio 2024 oli 200 miljoonaa euroa vuoden 2024 puolivuotisennustetta parempi. Tilanne parantui loppuvuodesta lähes kaikilla alueilla. Vain viidellä alueella alijäämä on kasvanut. Kustannusten kasvu on taittunut, vuoden 2023 12 %:sta vuoden 2024 kolmeen prosenttiin.

Talouden näkymät vuodelle 2026

Vuoden 2026 rahoituslaskelmassa näkyy hyvinvointialueiden tuloksen parantuminen, jolla korjataan alanpäin vuoden 2025 suurta jälkikäteistarkastusta. Hyvinvointi-indeksin nousu on 3,24 %. Tehtävämuutokset tulevat talousarviomuutosten kautta.

Hyvinvointialueiden alijäämien kattaminen hyvinvointialueilta edellytetyssä aikataulussa edellyttää useilla alueilla sopeutustoimenpiteitä, jotka saattavat vaarantaa lakisääteisten sosiaali- ja terveyspalveluiden

järjestämisen. Tilanteeseen liittyvät riskit tulisi huomioida hyvinvointialueiden toiminnan ja talouden ohjauksessa esimerkiksi ennakollisella talouden ohjauksen menettelyllä.

Hyvinvointialueiden toiminnassa on nähtävissä riskejä, liittyen mm. uudistamisohjelmien toteutumisnopeuteen, väestön yhdenvertaisuuteen, alueiden kehityksen eriytymiseen sekä valtion ohjaustoimien tarpeen lisääntymiseen.

Rahoituksen riittävyyden tematiikka

Lisärahoitusprosesseja on vireillä tällä hetkellä yhdellä alueella (Etelä-Pohjanmaa). On varsin todennäköistä, että hakemuksia tulee lisää, mihin tulee varautua.

STM:ssä on paraikaa valmistelussa arviointikehikko, joka palvelisi valtioneuvostoa hyvinvointialueita koskevissa lakisääteisissä ohjaustilanteissa ajantasaisesti. Kehikko tarjoaa vastauksia siihen, riittääkö yleiskatteellinen rahoitus hyvinvointialueiden lakisääteiseen järjestämistehtävään, jolloin toimintaa, taloutta ja tuloksellisuutta tarkastellaan yhtäaikaisesti ja kokonaisuutena kansallisesti ja hyvinvointialueittain. Tarkastelussa täsmennetään riittävien lakisääteisten palvelujen sisältö huomioiden palveluvalikoiman periaatteet sekä määritellään arviointikehikossa käytettävät tuloksellisuuden ulottuvuudet ja mittarit tavoitetasoineen.

Ja lopuksi, rahoituksen riittävyyden arvioinnissa tulee taustalla myös ottaa huomioon oikeuskanslerin 23.4.2025 antama päätös, koskien hyvinvointialueen talousnormiston ja järjestämisvastuuta määrittävän lainsäädännön välistä ristiriitaa. Keskeisimpinä huomioina päätöksessä:

- Lisärahoitus on ensisijainen menettely ts. hyvinvointialueen on haettava lisärahoitusta, jos ei pysty täyttämään sosiaali- ja terveyspalveluja koskevan lainsäädännön vaatimuksia.
- Ministeriöiden on pohdittava omaa aloitteellisuuttaan lisärahoitus- ja / tai arviointimenettelyjen käynnistämiseksi.
- Myös hyvinvointialueiden tulee tehdä toimia, jolloin niiden voi olla välttämätöntä priorisoida ja uudistaa sote-palveluja sekä mm. palveluverkkoa sote-lainsäädännön sen mahdollistaessa.
- Lainsäädäntökokonaisuus on ”lähtökohtaisesti pätevää” mutta lisäksi pahoitusmallin toimivuutta on arvioitava ja systeemisissä ongelmissa lainsäädäntöä on muutettava. Systeeminen ongelma tässä voi tarkoittaa tilannetta, joka koskee useimpia tai laajaa joukkoa hyvinvointialueita.
- STM:n on ryhdyttävä toimiin selvityksessään (v. 2024) toteamiensa palveluiden vaarantumisen korjaamiseksi. Käytännössä STM on jo ohjannut hyvinvointialueita esim. vahvempaan keskinäiseen yhteistyöhön (helmikuu 2025 aloite hyvinvointialueiden yhteistyösopimusten päivittämisestä sote-järjestämisen lainsäädännön mukaiseksi). Lisäksi STM hyödyntää hyvinvointialueiden sote-ohjauksessa sote-järjestämislain määritettyjä ohjausvälineitä täysimääräisemmin tilanteen korjaamiseksi

Asiantuntijalausunnon laatijat STM: Jussi Lind, erityisasiantuntija